

déli magyarok a maguk ottani vesszőfutására. A Magyarország és szomszédai közötti megbékélés egyelőre tehát csak a nemzeti kötődés jelentőségét tagadó vagy alábecsülő kommunista propaganda szintjén valósult meg, a lelkekben még egyáltalán nem.

A békeszerződés 1947. február 10-ei aláírásával, majd nemzetgyűlési elfogadásával és 1947. július 16-ai becikkelyezésével (XVIII. tc.), amelynek ratifikációs okmányait 1947. szeptember 15-én Moszkvában helyezték letétbe, Magyarország nemzetközi jogi szempontból visszanyerte szuverenitását, és elvileg a független államok sorába lépett. A SZEB feloszlott; a szovjet generálisok ezen keresztül gyakorolt hatalma megszűnt. Az Ausztriával való összeköttetés biztosítására hivatkozva mintegy 50 ezer fős szovjet katonai állomány azonban továbbra is Magyarországon maradt. Ezért és az ország erőszakos szovjetizálásának éppen ezekben a hónapokban kezdődő felgyorsulása miatt azonban a valóságban nem a szuverenitás visszazérése, hanem annak elvesztése következett be. Az ország külpolitikai mozgásszabadsága lényegében teljesen megszűnt. Fontos külpolitikai döntéseket a továbbiakban Budapesten nem hoztak, vagy amennyiben mégis, akkor azok minden szempontból a Moszkvában meghatározott irányvonalat fejezték ki. Ez volt az oka, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetének Biztonsági Tanácsa Magyarország tagfelvételi kérelmét – más országokéval együtt – 1947-től kezdődően ismételtelen elutasította, s csak 1955. december 14-én, a Sztálin halála utána kezdődő enyhülés légkörében bírálta el kedvezően.

▪ 4. ÚJJÁÉPÍTÉS, ÁLLAMOSÍTÁSOK ÉS A TÁRSADALOM ÁTRÉTEGZŐDÉSE

A fél évtizedes hadigazdálkodás, valamint az emberéletekben és anyagi eszközökben elszenvedett 1944–1945-ös hatalmas károk következtében a magyar gazdaság teljesítőképessége 1945–1946-ban ismét az első világháború utáni alacsony szintre zuhant vissza. A munkaerőhiány, az állatállomány drasztikus csökkenése, s az ennek következtében negyedére visszaeső szervestrágya-felhasználás miatt az 1945-ös termésátlagok az 1930-as évek átlagának mintegy kétharmadát, a termésmennyiségek pedig harmadát-felét tették ki. A helyzet érdemben 1946-ban sem javult, sőt számos alapvető termény – kukorica, burgonya, takarmányrépa – esetében tovább romlott. A földosztás következtében tömegesen létrejött kisgazdaságok súlyos igaerőhiánnyal küszködtek, s az újjazdák a legnagyobb önkiszákmányolás mellett sem tudták produkálni azt, amit a háború előtti mezőgazdaság termelt. A termésmennyiségek – a kenyérgabona, valamint az árpa és a zab kivételével – 1946-ban az 1945-ös szintet sem érték el. A gazdaság egyéb szektorainak teljesítőképessége ugyancsak visszaesett. A közlekedés bénultsága – a visszavonuló német csapatok az összes jelentősebb Tisza- és Duna-hídat felrobbantották –, valamint a nyersanyag-, energia- és munkaerőhiány miatt az ipari termelés 1945 májusában a háború előtti szint alig 30%-át érte el.

A gazdaság dezorganizáltságából és a termelés visszaeséséből következett, hogy a lakosság szenvedései a fegyverzaj elültével korántsem szűntek meg. 1945–1946-ban ismét emberek százezrei éltek igen sanyarú körülmények között: éhezve, fázva, s ráadásul a rekviráló szovjet katonák zaklatásainak is kitéve. A két világháború között megállapított napi 3000 kalóriás népszövetségi norma s az ugyanezen években Magyarországon átlagos 2700 kalória helyett az 1945–1946-os gazdasági évben egy ember mindössze 1700–1800 kalóriát

tudott elfogyasztani. Ezen belül természetesen ismét jobb helyzetben voltak a mezőgazdasági termelők, míg a városiak ezrei gyakran az éhhalállal küszködtek. 1946 elején a 800 ezer budapesti felnőtt átlagos étel- és ital-ellátása például nem érte el a napi 480 kalóriát, s a nehéz testi munkásoké is csak 1000-1200 kalória körül mozgott. Ez utóbbiak kenyérfejadagja 1945 decemberétől napi 25 dekagrammra, a fizikai munkásoké általában pedig 15 dekagrammra csökkent. A későbbiekben az átlagos kenyérfejadag 20 dekagrammra, majd 1947 nyarán 25 dekagrammra emelkedett. A havi cukorfejadag ugyanebben az időben 30-50 dkg, a zsírfejadag pedig 40 dkg körül mozgott. Ez nemcsak az osztrák és csehszlovák szinttől maradt el jelentősen, hanem a jugoszláviaitól is, s körülbelül a romániaival egyezett meg. Az ipari munkások bérei 1945 nyara és 1946 nyara között – nagy havi ingadozással – az 1939-es szint 12-54%-a között mozogtak, s egy korabeli közvélemény-kutatás szerint a nagy-budapesti munkások negyede békebeli életszínvonalának 10%-ára sem taksálta azt a nívót, amelyen ezekben a hónapokban tengette életét. A fővárosi önkormányzat 1945 januárjában 20, a nyáron pedig már 124 ingyenes népkonyhát működtetett a legszegényebbek táplálása érdekében. A nélkülözők gondjainak enyhítéséből a különböző nemzetközi segélyszervezetek is kivették a részüket. Az UNRRA és az amerikai zsidó JOINT több száz vagonnyi étel- és ital-ellátást, gyógyszert és ruhaneműt küldött a rászorulóknak.

Az ellátási zavarokat fokozta, hogy a fegyverszüneti egyezmény értelmében, amit később a békeszerződés is megerősített, az ország már 1945-től igen nagy terheket jelentő jóvátételt fizetett a Szovjetunióknak. Emellett Magyarországra hárult a kezdetben 1,5 milliós, de még 1946 nyarán is félmillió szovjet katonaság élelemmel és üzemanyaggal való ellátásának, valamint szükség esetén ingyenes szállításának a terhe is. Az összeszűkülő ipari kapacitásnak ez igen jelentős részét – 1945-ben közel 80%-át – vette igénybe, s persze a szűkös étel- és ital-ellátás egy részét is felemésztette. A Szovjetunióknak kellett törleszteni a németekkel szemben fennálló 30 millió dolláros tartozásunkat is, miközben a németek Magyarországgal szembeni 289 millió dolláros követelését ugyancsak a szovjetek hajtották be. A Szovjetunió tulajdonába mentek át a német kézen lévő magyarországi vállalatok és ingatlanok. Becslések szerint ezek a terhek a háború utáni nemzeti jövedelem körülbelül 10%-át, az összes állami kiadásnak pedig 1948-ig 30-40%-át tették ki. 1946 áprilisában, amikor a magyar kormánydelegáció Moszkvában járt, Sztálin engedélyezte, hogy a jóvátételi szállításokat Magyarország ne hat, hanem nyolc év alatt teljesítse. Később további enyhítések léptek életbe. 1946 nyarán elengedték például az addig felhalmozódott 6 millió dolláros késedelmi kamatot, majd 1948 közepén a még hátralévő összeg felét. A kirótt 200 millióból „hivatalosan” így végül csak 131 milliót fizetett a Szovjetunióknak Magyarország. „Nem hivatalosan”, hanem valóságosan, minden mást beszámítva azonban ennél jóval többet. A szovjet csapatok és a SZEB ellátása, a szovjet tulajdonba került magyarországi német vagyon s a Szovjetunióknak, Csehszlovákiának és Jugoszláviának fizetett jóvátétel együttes összege megközelítette az 500 millió dollárt.

Az árukínálat és -kereslet egyensúlyának drasztikus arányú megbomlása s az elapadt adóbevételek híján a kormány kiadásait fedező papírpénz-kibocsátás nagyarányú inflációhoz vezetett. A szovjet hadsereg részben ugyancsak saját kibocsátású magyar pénzzel elmentélezte rekvirálásait. A pénzromlás 1945 decemberében a kormány a forgalomban lévő pénz felülbélyegzésével s a bankjegyek 75%-os dézsmájával igyekezett megállítani. Bár ezzel tetemes mértékű pénzt vontak ki a forgalomból, az infláció folytatódott, sőt 1946 első felében olyan méreteket öltött, hogy a forgalomban lévő pénz mennyiségét a továbbiakban csak csillagászati számokkal, billiókkal, trilliókkal, majd quadrilliókkal lehetett kife-

29. táblázat A pengő elértéktelenedése

Időpont	Átlagos napi áremelkedés (%)	Az időszak utolsó napján	
		az árindex (1939. VIII. 26. = 1)	a feketepiaci dollár-árfolyam (pengő)
1945. július	1	105	1 320
augusztus	2	171	1 510
szeptember	4	379	5 400
október	18	2 431	23 500
november	15	12 979	108 000
december	6*	41 478	290 000
1946. január	2	72 330	795 000
február	18	435 887	2 850 000
március	11	1 872 913	17 750 000
április	60	35 790 361	232 000 000
május	1 012	11 267 millió	59 000 millió
június első fele	504	862 317 millió	7 600 000 millió
június második fele	8 504	954 billió**	42 000 billió
július első hete	45 904	3 066 254 billió	22 000 000 billió
július második hete	53 214	11 426 trillió	481 500 trillió
július harmadik hete	45 014	36 018 059 trillió	5 800 000 000 trillió
július negyedik hete	158 486	399 623 quadrillió	4 600 000 quadrillió

Forrás: Pető Iván–Szakács Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–85.* 1. kötet. Bp., 1985, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 61.

* A lassúbbodást az 1945. december 19-i bankjegybélyegzés idézte elő.

** Egy billióban 12, egy trillióban 18, egy quadrillióban 24 nulla van.

jezni. Az 1946-os magyar pénzromlás mértéke nemcsak az első világháború utáni magyar vagy német inflációt múlta felül, hanem minden addigi és azutáni inflációt is. A világtörténelem legnagyobb mértékű inflációja a mai napig az 1946-os magyar.

A hiperinfláció következtében 1946 nyarára a pengő minden pénzfunkcióját elveszítette, s gyakorlatilag kiszorult a forgalomból. Helyette aranyban, idegen valutákban, s persze mindennapi közszükségleti cikkekben számoltak az emberek. 1945–1946 fordulóján 1 mázsa első osztályú fűtőszén példáulul 30 kg krumplinak, 1,5 kg sertés- vagy baromfihúsnak, illetve 1 liter étolajnak felelt meg. Az első világháború utáni helyzethez hasonlóan ez ismét nagyarányú feketézéshez, üzérkedéshez és batyuzáshoz vezetett. A lassan meginduló vasúti forgalom jellegzetes utasai ezekben a hónapokban a vagonok tetején szorongó szatyaikban, zsákjaikban baromfit, tojást és egyéb élelmiszereket szállító parasztok voltak, akik azután egy-egy étkészlettel, aranyórával, szőnyeggel és jobb ruhadarabokkal megrakodva igyekeztek haza, ha portékájukon sikeresen túladtak. Az általános áru- és élelmiszerhiányon a kormány a háború alatt bevezetett kötött terménygazdálkodás (Jurcsék-rendszer) fenntartásával, sőt szigorításával igyekezett segíteni. Ez azt jelentette, hogy a különböző termények egy részének kötelező beszolgáltatása mellett, amelyért a termelők csak

▪ 48. Battyuzó parasztasszonyok Budapesten, 1945 tavaszán. ▪

minimális ellentételezést kaptak, mindenféle más módon is igyekeztek elvonni a parasztok készleteit. Kenyérgabona őrletésekor például a termény negyedét, árpa- és kukoricadaráláskor pedig a termény tizedét kellett dézsmaként átadni az államnak. A levágott sertések után zsírdézsmát kellett leróni.

A magyar nép, amely Európa több más nemzetével együtt negyedszázadon belül immár másodszor élt át pusztító tömegháborút, ilyen körülmények között kezdett új életet, látott hozzá a romok eltakarításához, halottai eltemetéséhez és az ország újjáépítéséhez. A feladat óriási volt, de az emberekben munkált az életösztön. „A házroncsok között állati tetemek, felületesen elföldelt emberi hullák bűzlenek a tavaszi nap melegében. A vánszorgó, csomagokat, batyukat cipelő tömeg mintha céltalanul ténferegne; de a valóságban Pest sistereg az élettől. Hevenyészett üzletekben, kapuk alatt és az úttesten mindent árulnak, olyan cikkeket is, amelyeket már évek óta nem láttunk: malac, marha és borjú, Chanel-parfüm, cipőpaszta, csokoládé, igazi tea és kávé, kockacukor, női ruhaanyagok, harisnya, cipő... A gettóból kimenekült zsidóság nagy erővel tevékenykedik, hozza az árut; néhány feketéző kereskedő ezekben a hetekben megmentette Pestet az éhhaláltól” – rögzítette az áprilisi helyzetet és hangulatot Márai.¹¹¹ Illyés Gyulát ugyanezekben a napokban a romos

¹¹¹ Márai Sándor: *Napló 1945–1957*. Budapest, 1990, Akadémiai és Helikon, 13.

házat cserepező munkások igyekezete ihlette versírásra: „ami volt, elmúlt, / hirdessem, éled, / ami elpusztult” – írta a *Cserepezők*ben. Ennek a lelkes igyekezetnek is köszönhető, hogy 1946 végéig, tehát alig 20 hónap alatt a 28 felrobbantott tiszai és dunai híd felét helyreállították, s a 114 vasúti hídból 100-at üzembe helyeztek. 1947 márciusára a gépjárműállomány megközelítette az egy évtizeddel korábbi szintet: 8220 teherautó, 8066 személygépkocsi s csaknem 15 ezer motorkerékpár döcögött az ország útjain, ha tulajdonosának sikerült benzinhez jutnia. A vasúti közlekedés annak az 500 darab gőzmozdonynak az üzembe helyezésével kezdett visszatérni a megszokotthoz, amelyet az amerikai hadsereg adott el Magyarországnak 10 millió dollár értékű áruhitel formájában, s amelyet a köznyelv ezért Truman-mozdonyoknak nevezett.

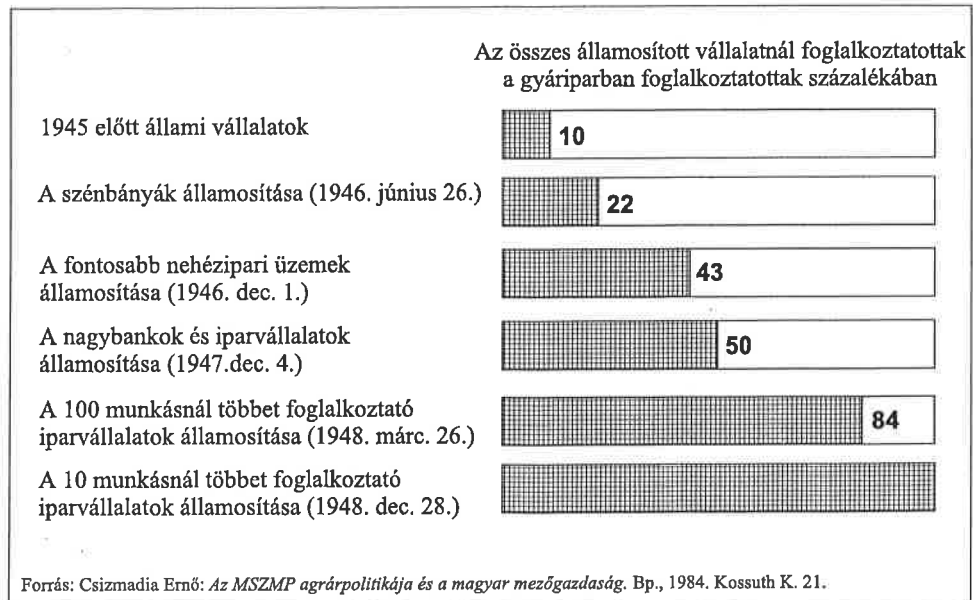
A nehéz gazdasági körülmények újabb impulzust adtak a lappangó antiszemitizmusnak. 1946 tavaszán több településben terjedtek abszurd rémhírek arról, hogy a zsidó kereskedők és orvosok gyermekeket szedtek össze és gyilkoltak meg. 1946. május 21-én Kunmadarason, 1946. július 30–31-én pedig Miskolcon került sor antiszemita tüntetésekre és emberáldozatokat is követelő zavargásokra. Az utóbbi háttérben két feketézéssel vádolt zsidó malomtulajdonos, illetve üzletvezető letartóztatása és internálása állt. A kormány a tetteket letartóztatta, felelősségre vonta, s a nemzetgyűlés elé terjesztette az 1946. évi XXV. törvénycikket a zsidóságot korábban ért diszkriminációk megbélyegzéséről. A gazdasági helyzet javulása mellett ez is hozzájárult ahhoz, hogy az antiszemita kilengések 1947-re megszűntek. A zsidókkal szembeni előítéletes gondolkodás azonban sokakban megmaradt, s nem lehetett tudni, hogy a hamu alatti parázs mikor lobban fel ismét.

Az ország vérkeringésének, azaz infrastruktúrájának helyreállítása mellett a másik alapvető gazdasági feladat a pénzügyi stabilizáció megteremtése volt. Erre jelentős árualap felhalmozása után s az aratást követően, 1946. augusztus 1-jén került sor. Sikerét elősegítette, hogy a szovjet jóvátételi szállítások átütemezésével a kormány mérsékelni tudta kiadásait. Ugyancsak nagy segítséget jelentett, hogy az amerikai kormány átadta Magyarországnak a Magyar Nemzeti Bank aranykészletét. Ez a menekülő nyilas kormánytól került az amerikai hadsereg kezére. eltérően az 1924-es stabilizációtól, egyéb külföldi támogatást a kormány nem vett igénybe. A műveletet kizárólag belső erőforrásokra támaszkodva s a háború előtti bérszint igen jelentős csökkentésével hajtották végre. Átlagosan az 1938-as szint 50%-ára szállították le a fizetéseket. A fizetéscsökkentések vezérelve a nivellálás volt, amely azt jelentette, hogy a korábban jól kereső rétegek béreit akár 60-70%-kal is csökkentették, míg a munkásokét csak 30-40%-kal. Legrosszabbul a pedagógusok jártak, akiknek a fizetését az 1938-as szint 20%-ában állapították meg. Őket a közigazgatási alkalmazottak követték, akik régi béreik 31%-át kapták, míg a közigazgatási nyugdíjasok a 41%-át.

A stabilizáció másik sajátossága az agrárágazat feltűnő diszkriminálása volt a gazdaság egyéb szektorainak rovására, azaz az agrárróló mesterséges szétnyitása. Ez mutatkozott meg abban, hogy míg az iparcikkek új árainak megállapításánál 1938-hoz képest átlagosan 4,97-szoros szorzót alkalmaztak, addig a mezőgazdasági cikkek háború előtti árai átlagosan csak 3,2-szeresükre emelkedtek. A mezőgazdasági árak növekedése így 40-50%-kal elmaradt az ipari árak növekedése mögött, azaz egységnyi iparcikkért a parasztságnak dupla mennyiségű terméket kellett-előállítani és értékesíteni. Ezer darab téglá 1938-ban például 140 kg búzába, 1946-ban viszont 600 kg-ba, egy egyszerű eke 1938-ban 400 kg, 1946-ban pedig 850 kg búzába került. A stabilizáció tehát elsősorban a beszolgáltatások által is sújtott parasztság rovására valósult meg. A földreform miatt egyébként is zavarokkal küzdő mezőgazdaság regenerálódását ez nagyban megnehezítette.

A stabilizáció teljes pénzcserével, pontosabban új pénz bevezetésével járt együtt. Az új valuta neve nem pengő, nem is korona, hanem az 1892 előtt használatos forint, váltópénze pedig a fillér lett. A koalíciós idők függetlenségi retorikájához alkalmazkodva a rozsdavörös százforintosokra Kossuth Lajos, az először 1951-ben kibocsátott barna ötvenforintosokra pedig II. Rákóczi Ferenc portréja került. A kék papírhúszasokat a társadalmi forradalom szimbólumává emelkedett Dózsa György, a „zöldhasú” papírtúzeseket az egyszerre szabadságharcos és társadalmi forradalmár Petőfi képmása díszítette. A 10, 20 és 50 filléres váltópénzeket, valamint az egyforintosokat az ország egyetlen bőséggel rendelkezésre álló ércéből, a bauxitból kivont alumíniumból verték. A forint és a pengő cserearányát úgy állapították meg, hogy a pengő beváltása teljesen értelmetlen legyen. Pénzcserére így nem is került sor. A lakosság kezén lévő valuta- és nemesfémkészletek egy részének megszerzése érdekében a kormány a stabilizációt követő hónapokban tudatosan pénzsűkítést teremtett. Az egy főre eső bankjegyforgalom így az év végéig alig haladta meg a 100 forintot. Az elgondolás eredményes volt; a forint értékállóságát sikerült biztosítani. A pengőtől, a koronától és az összes korábbi magyar valutától eltérően ez az értékállóság azonban csak az ország határain belül érvényesült, s a nemzetközi pénzpiac a forintot nem fogadta el konvertibilis valutaként.

A sikeres stabilizációt megelőzte a szénbányák más összefüggésben már említett 1946. június 26-ai államosítása (XIII. tc.). Beszámítva az 1945 előtt is állami tulajdonban lévő vállalatokat – diósgyőri vasművek, komlói kőszénbánya, MÁV, MÁVAG, MAHART és Posta –, az állami szektorban dolgozó munkások aránya ezzel elérte a 22%-ot. Ez még nem mondott ellent a Függetlenségi Front programjának, s a Nyugat-Európában ez idő tájt zajló nacionalizálások mértékét sem haladta meg. Az ezt követő államosítások azonban

14. ábra Az államosítások üteme